

„Fontos lenne láttatni”

Romák 1956-ban

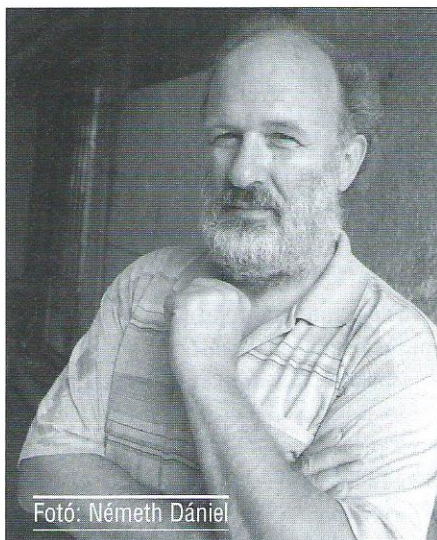
A roma forradalmárok lényeges szerepet játszottak az 1956-os történésekben, vélekedik lapunknak adott interjújában Eörsi László történész, azonban szisztematikus kutatásokra lenne szükség ahhoz, hogy a roma résztvevők arányáról és aktivitásáról pontosabb képe legyen az utókornak.

A *Szent suhancok* című nemrég megjelent tanulmányban (Beszélő, 2006. október) Vajda Zsuzsannával többek között arra a megállapításra jutnak, hogy az 1956-os események budapesti résztvevőinek 3-5 százaléka roma származású volt.

Fontos hozzátenni, hogy ez egy bizonytalan szám, ami a további kutatások alapján még módosulhat. Folyamatosan derülnek ki újabb információk, például a VIII. és IX. kerületi helyszínekről – így a mai József Attila lakótelepről (az akkori Mária Valéria telep-ről), a Vágóhid utcáról vagy az Illatos úti Dzsumbujról, amely területeken a romák köztudottan túlsúlyban voltak. A korabeli fényképek alapján az is észrevehető, hogy Pesterzsébeten, Soroksáron, Csepel környékén arányaiban ugyancsak több roma vehetett részt az eseményekben. Ha ezeknek a külvárosi területeknek az eseménytörténetét jobban felkutatják, akkor több eredményünk lehet a romák részvételéről is. Pontosabb tehát azt mondani, hogy 3-5 százaléknyi roma résztvevőről van egyelőre tudomásunk.

Milyen módszertani problémák merülnek fel, ha a romák '56-os szerepvállalását kutatjuk?

A kutatás szempontjából nagy nehézség – és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni –, hogy a Kádár-korszakban keletkezett anyagokban (belügyi iratokban és egyéb levéltári forrásokban) az etnikai hovatartozás szociológiai szempontja nem jelenik meg direkt módon. A zsidósággal egyébként ugyanez a helyzet: szintén nem tüntették fel az esetleges zsidó származást, így ott is hasonló módszertani problémákkal szembesülünk, mint a roma résztvevőket vizsgálva. Legfeljebb lakóhely szerinti összeállítások léteznek – a VII.,

Fotó: Németh Dániel

VIII., IX. kerületre vonatkozóan is vannak ilyen iratok –, illetve olyan listák, amelyek mondjuk az értelmiségi résztvevők nevét tartalmazzák.

Honnan indulhat ki akkor a tudományos vizsgálódás?

A résztvevők származására néhány esetben a társak tesznek utalást a perek során, többször jó eséllyel megmondható a fényképek alapján, de a foglalkozás is sok mindent elárulhat. Inkább ezek a tényezők teszik valamennyire beazonosíthatóvá a romák részvételét az '56-os forradalomban.

Lévén az akkori események résztvevői és átlélei nagy számban még mindig közöttünk élnek, az oral history típusú elbeszélések mennyiben szolgálhatnak érdemi információval?

Történeti szempontból az oral historikus elbeszéléseknek jóval kisebb jelentőséget tulajdonítok, mint a levéltári forrásoknak,

amelyeket persze szintén forráskritikának kell alávetni. Ezek a személyes elbeszélések ugyanis rendkívüli módon eltérnek egymástól, és emiatt sokszor igen megtévesztők. Az viszont biztosan állítható, hogy ezeknél a gyűjteményeknél sem készült kutatás roma aspektusból.

Mikor kezdődtek el egyáltalán a kutatások, amelyek a romák forradalmi szerepvállalására kívántak fényt deríteni?

Ezzel a felvetéssel Zádori Zsolt egyik írásában találkoztam először – ennek idestova tíz éve. Akkor még csak a IX. kerületi eseményekre fókuszáló tanulmányom készült el, a feltárás tehát a mainál lényegesen szűkebb volt.

Rátérve az eseménytörténetre: Ferencvárosban milyen szerepet töltöttek be a roma származású forradalmárok?

A IX. kerületi események szempontjából kulcsfontosságú Ferenc téri fegyveres csoport, az úgynevezett Göndör-csoport három egységének a vezetője közül kettő minden bizonnyal roma származású volt. Egyikőjük Onestyák László, aki „Cigány” becenévre hallgatott. Őt később halálra ítélték és 1958 novemberében ki is végezték. A másik roma szakaszvezető Falusi János, akit „bekötött fejű cigánynak” becéztek a csoportban – ő emigrált az országból.

A forradalmi események másik gócpontja a Józsefváros volt.

Így van. A forradalom és az ellenállás történetét tekintve a VIII. kerület és környéke talán a legfontosabb színtér, itt szedték a harcok is a legtöbb áldozatot. A jól ismert Corvin közti és a Práter utcai események mellett

élre kívánkozik a Köztársaság téri pártszék-ház ostroma. Szintén jelentős helyszín volt a Szabad Nép Blaha Lujza téri székháza, továbbá a VIII. kerületi rendőrkapitányság épülete és a józsefvárosi telefonközpont, amit igen hamar megostromoltak a felkelők.

2001-ben könyve jelent meg Corvin-nisták 1956 címmel. Mit mondanak a kutatások a romák itteni bekapcsolódásáról az eseményekbe?

Az eddigi kutatások alapján a Corvin közben viszonylag kisebb szerephez jutottak a romák. Itt találkozhatunk viszont az utókor számára talán legismertebb roma származású '56-os résztvevővel: Dilinkó Gáborral. Mellette voltak olyan további roma forradalmárok, akik szintén részt vettek az eseményekben, legfeljebb nem a legjelentősebb szerepet játszották a Corvin közi bajtársak közül.

A különféle források egyébként mit árulnak el a romák és nem romák közötti viszony alakulásáról 1956 októbertől novemberig?

Mostanra már elég sok '56-os anyagot átnéztem, ám nem találtam utalást arra, hogy a forradalmárok között bármiféle előítéletesség és diszkrimináció megjelent volna. Ez egy igen fontos tény. Senki nem volt tehát a származása miatt kizárva a felkelőcsoporthoz, de még csak erre vonatkozó negatív megjegyzést sem kapott.

Szociológiai szempontból mi mondható el a roma származású forradalmárokról?

Általánosságban elmondható a résztvevőkről, hogy nagyobb számban az alacsonyabb társadalmi rétegekből kerültek ki. A romák is inkább segédmunkásként dolgoztak valamilyen ipari üzemben, társadalmi szempontból tehát alacsonyabb presztízsű munkát végeztek. Jellemző rájuk az alacsonyabb iskolázottság – voltak olyanok is, akiknek az írás-olvasással is meggyűlt a bajuk, ám összességében nem ez a jellemző.

A romák vidéken is hasonló arányban és aktivitással vettek részt az eseményekben, mint a fővárosban?

Én ugyan inkább a budapesti történéseket kutatom, ám annyi mindenképpen elmondható, hogy ott is megalakultak a bizottságok, amelyeknek bizonyára voltak roma tagjai. Noha Budapest volt az események központja, néhány vidéki városban – Győrött, Miskolcon, Mosonmagyaróváron – szintén történtek lényeges fejlemények. Viszonylag ismert talán, hogy Kiskunmajsán a minden bizonnyal roma származású Kolompár Mátyás tevékenyen részt vett egy tömegmegmozdulásban, ami miatt később ki is végezték.

Vannak-e információk a megtorlás további roma áldozatairól?

Jelen pillanatban négy áldozatról tudható, hogy minden bizonnyal roma származású volt. Az előbbieken említett Kolompár Mátyás és Onestyák László mellett Csányi Sándort és Kóti Sörös Józsefet ugyancsak halálra ítélték és kivégezték. Utóbbiról annyit tudunk, hogy élelmiszert szállított Monorról a pesti kórházakba, majd október 30-án a Vajdahunyad utcai felkelő csoporthoz csatlakozott; részt vett a harcokban, minden bizonnyal ott volt a Köztársaság téri párház ostrománál is. Később emigrált, ám az amnesztiarendelet hírére visszajött, majd 1959-ben kivégezték.

Van-e tudomásunk további roma származású emigránsokról?

Ismerünk történeteket. Az említett Falusi János, a Ferenc téri csoport szakaszparancsnoka például emigrált, és – ellentétben Kóti Sörös Józseffel – nem tért vissza az országba. Ám ennél a kérdésnél talán még látványosabban jelentkeznek a módszertani problémák, az emigráltak esetében ugyanis mindig sokkal rosszabbul állunk adatokkal. A jelentősebb szereplők felől még csak-csak próbált informálódni a hatóság – főleg, ha az illető külföldön is politikailag aktív maradt. De általában nem ez a helyzet, hanem az, hogy az országot elhagyókról semmit nem tudunk. Hogy a sok-sok kevésbé ismert roma szereplő rászánta-e magát, hogy kimenjen, nehezen mondható meg. Azt hiszem azonban, hogy a szegényebb résztvevők közül eleve kevesebben hagyták el az országot, és

inkább az értelmiségiek választották nagyobb arányban az emigrációt.

A sokadik óvatos állítást teszi, amely alapján úgy tűnik, hogy csak egy valóban szisztematikus, átfogó feldolgozás segítene hozzá ahhoz, hogy pontos képet kapjunk a romák '56-os szerepéről.

Kulcsfontosságú lenne az egyelőre szét-eső információk összegyűjtése. Emellett pedig a már rendelkezésre álló fényképek, az azokon látható arcvonások alapján újból meg kellene vizsgálni, hogy kik lehettek roma résztvevők. Úgy vélem, hogy a fotók, a nevek és a foglalkozások szisztematikus végigbongészése lenne a további kutatások alapja, ami aztán támpontot adhat a levéltári vizsgálódásokhoz is, és csak ezután következhetnének a szociológiai háttérű vizsgálatok. Mindez azonban egyelőre nehéz feladat, mert Budapest jó néhány külvárosi kerülete még az alapkutatások szempontjából is viszonylag feltáratlan. Kőbánya, Újpest, Angyalföld, Soroksár, Óbuda, Tétény – mindegyik olyan városrész, amelyeket fontos lenne megnézni roma szempontból; ám ezeken a helyeken még az általános kutatásokkal is adós a történészszakma.

Az talán biztató fejlemény lehet, hogy az 50. évforduló mintha új lendületet adna a kutatásoknak – így a roma származású forradalmárok szerepét tagláló vizsgálatoknak is.

Igen, ez így van, de valakinek vagy valakiknek ennél sokkal komolyabban kellene a kérdés egészével foglalkoznia. Már csak azért is, mert úgy érzem, hogy egy fontos szempontról van szó, ami a roma identitástudat erősítéséhez is hozzájárulhat. A romáknak megkerülhetetlen szerepük volt a történelemben, amit érdemes és fontos lenne látatni. Szisztematikus kutatás híján azonban egyelőre csak annyit mondhatunk, hogy voltak roma szereplők, akik aktívan részt vettek az eseményekben. Hogy azonban mennyire és hogyan – az egy sor kérdést és bizonytalansági tényezőt vet fel. Mindközben persze óvni attól is, hogy túlzásokba essünk.

Rác Attila